

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 2.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

RECITI
Budapest • 2013

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Felelős kiadó: az MTA BTK főigazgatója
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Pannónia Print Kft.

BOGNÁR PÉTER

A János vitéz közköltészeti forrásai: a hazugságversek

A *János vitéz* mintáit vizsgáló szakirodalom négy valószínű forrásterületet különböztet meg: 1) valós történetek, 2) népmesék, 3) ponyva, közköltészet, 4) műköltői alkotások. Anélkül, hogy a műköltői munkák esetleges hatását vitatni szeretné, a következő dolgozat a szakirodalom azon álláspontját igyekszik alátámasztani, amely szerint a Petőfi által felhasznált hazugságmotívumok a XVII–XVIII. századi közköltészetben gyökereznek.

Kritikatörténeti áttekintés

Az alábbi áttekintés csak a dolgozat céljával összhangban álló hozzászólásokat tárgyalja, amelyek az 1997-es kritikai kiadást megelőzően jelentek meg. A *János vitéz* műköltői mintái között a Petőfi-filológia hagyományosan a következő munkákat említi: Gvadányi József, *Rontó Pál* (1793), Garay János, *Az obsitos* (1843), Vörösmarty Mihály, *Tündérvölgy* (1826), *A katona VI.* (1844), Gottfried August Bürger, *Báró de Manx, Lengyel ország conf. Generalisának a tengeren és szárazon tett tsudálkozásra méltó történetei* (1805).¹

A *János vitéz* és feltételezett műköltői mintáinak párhuzamba állítható hazugságmotívumait a következő táblázatban foglalhatjuk össze.

1 Vö. pl. KALMÁR Elek, *Petőfi [!] János vitézének népies elemei*, EPhK, 17(1893), 643–644, 647; HORVÁTH János, *Petőfi Sándor = H. J., Irodalomtörténeti munkái*, IV, szerk. KOROMPAY H. János, KOROMPAY Klára, Bp., Osiris, 2008, 132–133; RIEDL Frigyes, *Petőfi Sándor*, Bp., Kiskalud-Társaság, 1923, 151–152; TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, *A János vitéz = Uó, Humanizmus és nemzeti irodalom*, Bp., Akadémiai, 1966, 215.

János vitéz	Műköltői párhuzamok
S mikor a két ország határát elérik, Már akkor a hegyek fölnyúlnak az égig. Tudni való, hogy itt a sereg izzadott, [...] Hogy ne az istenért? a nap fejként felett Valami egy óra járásra lehetett. X/455–460.	Miként járt iszonyú magas hegyek felett, Hogy hátával szinte dörzsölte az eget... Vörösmarty, <i>A katona</i> VI, 7–8.
	És midőn bejárta szép Tirolországot, A stájer hegyekben oly magasra hágott: Hogy haját a napnak lángja meg ne kapja, A hegyet végiglen csak hason mászhatta. Garay, <i>Az obsitos</i> II, 11–14.
Hát a csillagokban a ló meg-megbotlott. X/468.	Tarisznyára szedett holdat csillagokat, Melyek mind megszöktek, mikorra felviradt; Hogy sétált a gönczöl szekerén fel s alá... Vörösmarty, <i>Uo.</i> , 9–11.
A szunyogok itten akkorára nőttek, Hogy ökrök gyanánt is máshol elkelnének. XX/1097–1098.	Látván ő nagy partján óriási rákot, Ollójával felvett egy lovas kozákat. Garay, <i>Uo.</i> , 7–8.

A kortársak

A XVII. század óta szóbeli, kéziratos és nyomtatott formában egyaránt hagyományozódó hazugságirodalmat a Petőfi-filológia a *János vitéz* megjelenése óta a lehetséges minták között tartja számon. Közművelődési szempontokat mozgósító, a nyilvánvaló fikció és a valós ismeretanyag határának összemosását bíráló kritikájában Császár Ferenc így fogalmaz:

Hogy a' csodások és hihetlenségek egyik lényeges fűszere az illy népies költeményeknek, azt jól tudja bíráló; de hogy hamis fogalmakat, alaptalan nép- és országismertetésekkel kelljen azokban terjesztetni, azt nem tartja kiegészítő kellemeknek.²

Két évvel később Pulszky Ferenc elemzése egyértelműen úgy látja, hogy attól kezdve, amikor Kukorica Jancsi katonának áll, a narrátor a hazugságversek egyik tipikus alakjának kalandjain vezeti végig az olvasót.

2 *Petőfi napjai a magyar irodalomban: 1842–1849*, szerk. ENDRÓDI Sándor, Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1972, 131. A teljes cikk eredetileg: CSÁSZÁR Ferenc, *Petőfi Sándor költeményes munkái*, Irodalmi Őr, 1845. augusztus 16., 25–29, 33–37.

De a mese hangja változik mindjárt, a mint János katonának áll, s a magyar fika [‘bakancsos’] ismeretes elbeszéléseit halljuk mostan s a csudakalandokat, melyek Jánost vitézzé, sőt, ha akarná, királylyá is teszik, kincsekkel elhalmozzák s végre megint mint szegény kiszolgált katonát visszahozzák a falujába, hol alig ismernek többé reá, s hol Iluskájának csak sirját találja.³

Ugyanebben a szellemben nyilatkozik Henszlmann Imre, aki Császár Ferenc véleményével vitába szállva a *János vitéz* meseföldrajzi elemeit is védelmébe veszi.

A mi most következik, t. i. a francia országban út elbeszélése, az egészen katonás, ebben tökéletesen feltaláljuk közkatonáink naiv és jószívű mondorban fillentését. [...] Vegyétek el a dévajkodólag mulattató és éles elműen feltalált fillentést e leírásból, és elvettétek nemcsak költői zamatját, hanem kivetkeztetétek nemcsak katonás, hanem magyaros szelleméből is. [...] Ugyan azon katonás szellemben látjuk Jánosunkat a felhőn menekülni, sőt az „Ezer egy éjszakai” modoru grif madárféle menekvés is, az által huszárosra van módosítva, hogy vitézünk a madarat sarkantyuzza, mert a keleti mesékben, nevezetesen „Sindbad hajós tengeri utazásaiban” a roch madár a mesehőst mindig viszi, nem hogy az rajta lovagoljon.⁴

Tolnai Vilmos

A huszárok utazásával (útvonal: Tatárország, Taljánország, Lengyelország, India, Franciaország) kapcsolatban közli Tolnai Vilmos egy 1846-os kalendárium *Katonai hazugságok* című szövegét.⁵ „Én azt hiszem – írja –, hogy a Mezei Nap-tárnak ez a közleménye új lenyomata valamely régibb szövegnek, melyet Petőfi is ismert, s elemeiben ama mesebeli földrajz megalkotására fordított.”⁶ A közölt szöveg legfontosabb részei, Tolnai a *János vitéz* vonatkozó soraira mutató zárójeles megjegyzéseivel:

A magyar közkatoná, ha sok országokat bejárt, ’s haza jó, igen fennhangon szeret beszélni azokról, a miket látott és hallott, és ha olly együgyüekre akad, kik mindent tátott szájjal hallgatnak, és vakon hisznek, akkorákat füllent, hogy maga is

3 ENDRŐDI, *i. m.*, 279. A teljes cikk eredetileg: PULSZKY Ferenc, *Lyrái költészet*, Magyar Szépirodalmi Szemle, 1847. május 2., 277.

4 ENDRŐDI, *i. m.*, 369. A teljes cikk eredetileg: HENSZLMANN Imre, *A népmese Magyarországon*, Magyar Szépirodalmi Szemle, 1847. december 5., december 12., 364, 379.

5 *Mezei Nap-tár. Gazdasági Kalendárium: A’ nép használatául*, Magyar Gazdasági Egyesület, szerk. FÉNYES Elek, 1846, 45.

6 TOLNAI Vilmos, *Petőfi János vitézéhez*, It, 3(1914), 26–27.

bámul rajta. Egy illy vitéz így hetvenkedett egykor a boros asztal mellett ülő paraszt földie elött. Hej bizony, sok csudadolgot lát hall a katona! Mikor Bécsbül Bagarus (Bavarus) országba masiroztunk, olly magas hegyeken mentünk (J. V. X. 2.), hogy meg kellett bukunk, és jó darab ideig hason másznunk, különben az égbe ütöttük volna fejeinket, a bizony! még az angyalokat is hallottuk énekelni, csakúgy czinczogtak, mint az egerek. Ott a hegyek tetején is tengerek vannak, 's a halak nem úsznak, hanem repdesnek a víz fölött.

Franciaországban (J. V. X.), ott van jó dolga a magyar katonának. [...] Ott a katonának nem kell se gyertya, se lámpás; mert csak felhág a kastély szénapadlására, levesz egy csillagot az égrül (J. V. X. 5–7.), azt az istállóba akasztja, 's lovait megvakarja, megkeféli nála.

Hát Szerecsenország? (J. V. VIII. 3.), az ám még az ország! Ott az emberek kutyafejűek (J. V. VIII. 1). [...] A katonaut rozmarin és citromerdőkön megy keresztül (J. V. IX. 1.), csak az a kár, hogy igen nagy a meleg [...].⁷

Martinkó András

Árnyalt tanulmányában Martinkó András szintén a közköltészet és a ponyva hatására vezeti vissza a *János vitéz* katonai hazugságait. Mint írja, „Petőfi feltehetőleg (de korántsem bizonyíthatóan!) olvasta” Garay versét, *Az obsitost*, viszont a két szöveg között „nagyon közvetlen kapcsolat nincs”. János vitéz nem a franciák ellen, hanem a franciák mellett harcol, ráadásul hazugságait nem ő maga, hanem a narrátor beszéli el.⁸ Közeli párhuzamot lát viszont a Tolnai által közölt, fent idézett szövegben, és a további eredményeket is az alacsonyabb irodalmi regiszterek anyagának feltárásától várja.

Itt, a Tolnai Vilmos jelezte csapáson lenne még sok kutatnivaló – a ponyván, a vándortársulatok által játszott, obskurus színművekben, sőt még korábban: az iskoladrámákban, kántor-nótárius csinálmányokban, meg olyan népszerűvé vált kollégiumi színművekben, mint a Csokonai: *Gerson du Malheureux...*, vagy a Kárnióné.⁹

Véleményét alátámasztandó két hasonló szövegre is hivatkozik, amelyet a Petőfi-filológia korábban nem hasznosított. Az *óperencia* szóról írt magyarázatában Implom József idéz két hazugságverset, mindkettőben távoli vidékeken járt em-

7 *Uo.*, 26.

8 MARTINKÓ András, *Feleletre váró kérdések a János vitéz körül* = *Uő, Költő, mű és környezet (Kérdőjelek a Petőfi-irodalomban)*, Bp., Akadémiai, 1973, 92–93.

9 *Uo.*, 207.

ber mesél utazásairól. Az első szöveg egy 1784 körüli iskoladrámából való, itt egy paraszt beszéli el kuruc kori katonaélményeit:

Jártam fojó vizen, jártam a tengeren
Keresztül gázoltam botskorba sok eren
Hallottátok hírét operentziának
Már onnan a kakas szók hozzám jutának
El is értem vólna már tsak hamar belé
Hanem tzurukkolni kellett haza felé.¹⁰

A második Berei Farkas András (1770–1832) *A' Lói-Tanáts* című munkájának részlete, a költő világot járt apjáról írja a következőket:

Neápolisból Rómában útazott, Innét ment visgálni a' Pontust Thamézist [Temzét]
Vajtrot [Svájcot], Lambardiát és Piomonthézist [Piemontot],
Frantzia Országba Párist, Venéziát
Tirolis Országát és Óperentziát,
Még azon is túl ment bolygott Ásiába
efézusba is járt Szent Pál' Hazájába”.

Ez utóbbi szöveg meseföldrajzát Implom a *János vitéz* hasonló részével állítja párhuzamba.¹¹

Kritikai kiadás

Ezen előzmények ismeretében némiképp meglepő, hogy a kritikai kiadás, ahol csak lehet, a feltételezett műköltői mintákat állítja a középpontba.

A forráskutatás eredményeit az 1997-es munka külön fejezetben tárgyalja (*Minták és források*). A fejezet három alfejezetre bontja a kérdést, előbb az alap-történet valós vonatkozásait, majd a feltételezhető irodalmi előképeket, végül a mű cselekménymozzanatait és mesemotívumait vizsgálja. Az első alfejezet tanulsága jelen dolgozat számára érdektelen (Tamássy Andor, aki 1945 és 1949 között Ráckeve főjegyzője volt, a *János vitéz*hez hasonló történetet gyűjtött be helytörténeti kutatásai során).¹² A harmadik alfejezet – és tanulmány formában

10 *Protestáns iskoladrámák*, kiad. BERNÁTH Lajos, Bp., 1903 (Régi Magyar Könyvtár, 21), 253.

11 IMPLOM József, *Óperencia*, MNy, 48(1952), 208.

12 *Petőfi Sándor összes művei*, 3, szerk. KERÉNYI Ferenc, kiad. KISS József (főszöveg), KERÉNYI Ferenc, MARTINKÓ András, RATZKY Rita, SZABÓ G. Zoltán (jegyzetek), Bp., Akadémiai, 1997 (a továbbiakban: PSÓM 3), 308–309.

megjelentetett változata¹³ –, elsősorban Berze Nagy János kutatásait¹⁴ összegezve, alapos feldolgozását adja a *János vitéz* és az egyetemes mesemotívum-kincs kapcsolódási pontjainak, számos fantasztikus elemhez kínálva többé-kevésbé meggyőző párhuzamot.¹⁵

Az irodalmi hatásokkal foglalkozó második alfejezet „filológiaiilag igazolható” mintaként Vörösmarty *A katona* (1844) című versét említi, ezen túl felteszi, hogy – közvetve vagy közvetlenül – hatással lehettek Petőfire a szakirodalom által régóta hivatkozott műköltői szövegek: Gvadányi József *Rontó Pálja* (1793), Münchhausen báró (Báró de Manx) magyarul 1805 óta olvasható története és Garay János *Az obsitos* (1843) című verse.¹⁶ Igaz ugyan, hogy tágabb kontextusként az alfejezet a „szülőföldjére hazatérő és ott ellenőrizhetetlenül nagyokat mondó obsitos katona” a nemzetközi mesekincsben és a világirodalomban egyaránt ismert alakját javasolja,¹⁷ a jegyzetből mégis az derül ki, hogy a közköltészet e szövegtípusa leginkább a fenti, műköltői munkákon keresztül hatott Petőfire. A ponyva felől érkező hatásokat – Tolnai és Martinkó fenti adatait leszámítva – Pogány Péter ponyvamonográfiája alapján hivatkozza az alfejezet,¹⁸ de jellemző, hogy az egyes szövegrészekhez fűzött *Magyarázatok* mindig az esetleges műköltői mintákat részesítik előnyben. A fantasztikum első megjelenése, vagyis a huszárok utazásáról szóló rész kapcsán a Tolnai vagy az *Implom* közölte párhuzamokat például meg sem említi a kiadás:

13 DÖMÖTÖR Ákos, KERÉNYI Ferenc, *A János vitéz egyetemes mesemotívumairól*, ItK, 98(1994), 375–379.

14 BERZE NAGY János, *Petőfi költészetének folklore-párhuzamai*, Ethnographia, 36(1925), 21–48.

15 „Felhőbe kapaszkodás”, „griffen utazás”, „óriáscsősz megölése”, „kőevés”, „az óriáskirály agyonütése”, „varázssíp”, „boszorkányok elpusztítása”, „kísértetjárás”, „átkelés a tengeren”, „Tündérország”, „az élet tava”, „Iluska feltámadása”, „János vitézt tündérkirállyá választják”. *PSÖM* 3, 313–314.

16 *Uo.*, 309–311.

17 *Uo.*, 309.

18 1) János vitéz ugyanabban a sorrendben, ugyanazokkal a fenevadakkal küzd meg, mint Fortunatus. POGÁNY Péter, *A magyar ponyva tüköre*, Bp., Magyar Helikon, 1978, 40.

2) VÖRÖS Mihály András, *A bajnok Vég Gyula várában* (1807): „A költemény főhőse, Toronyi Tamás” – János vitézhez hasonlóan – „meghagyja párviadal után a basa fiának életét”. *Uo.*, 70.

3) SOBRI Józsi *haramiák kapitánya, mint szatócs, könyvnyomtató, kalapos és gyógyszeráros, ugyszintén mostani sorsa Amerikában*, Pest, 1843: „Nem érdektelen a »haramiák kapitánya« kifejezés a magyar változatban, egy évvel a *János vitéz* keletkezése előtt.” *Uo.*, 106.

4) Garay János *Az obsitos* c. versének mintája: *Egy obsitos Katonának Éneke* (megj.: *Házi és Őti Új és Ó Kalendárium*, 1809). „Ebben a formában az idézett *kalendárium*-vers a rigmusos nagyotmondások, hazudós mesék régi lakodalmas műfajába tartozik, melyre már a kézirat Szentsei *daloskönyv*-ben is bőven olvashatunk példát. [...] A hatást nemcsak a versforma valószínűsíti, hanem a fenti témabeli egyezés is. Gvadányi *Rontó Pál*-ja is hatott Garayra, ő pedig e költeményével a *János Vitéz* huszárjaira.” *Uo.*, 272–273.

- 439 *Taljánországban*: Itáliában, Olaszországban
 440 *Rozmárinfa-erdők*: évelő, örökzöld cserje, halványkék virága és finom illatú levelei vannak (*Rosmarinus officinalis*)
 455–468 az égig érő hegyeken vándorlás vélhető mintája Vörösmarty verse, *A katona*, pontosabban annak 180–185. sora (VÖM 3. 89.)
 459 *a nap fejük felett*: népi természeti hiedelem, hogy magasabban, a naphoz közeledve mindig melegebb lesz. Vö. a Csongor és Tünde 442–443. sorával: „Aztán, jól tudod, melegben / Nem jó járni az egekben.” (VÖM 9. S. a. r. Staud Géza. Bp., 1989. 25.)
 461 *nem ettek mást, mint levegőget*: a „levegővel él” [= nincsen semmije] szólás mesemotívummá növesztett változata.¹⁹

A kritikai kiadás szóban forgó kötetének megjelenése óta a *János vitéz* forrásainak, mintáinak megítélése alig változott. Utoljára Gulyás Judit érinti a kérdést, de ő sem lép túl annak világos bemutatásán, hogy Petőfi – Martinkó András 1973-ban megfogalmazott véleményével szemben – jól ismerhette a népmeséket.²⁰

A János vitéz és a XVII–XVIII. századi hazugságversek párhuzamai

Azon hazugságversek tanúsága szerint, amelyek az RMKT XVIII. századi sorozatának első közköltészeti kötetében,²¹ illetve azóta²² láttak napvilágot, úgy tűnik, hogy Petőfi, Vörösmarty és Garay idézett hazugságmotívumai, a kutatás hasonló eredményeivel összhangban, ebbe a hagyományba illeszkednek. A fennmaradt szövegek világossá teszik, hogy a bemutatott hazugságmotívumok feltehetően a XVII. század óta a magyar nyelvű közköltészet elterjedt képzetei közé tartoznak.

A hazugságversek jellemzően valamilyen közösségi alkalomhoz (pl. esküvő) vagy egyházi ünnephez (pl. karácsony) kapcsolódnak, funkciójuk az, hogy a vers elmondója adományt kérjen az egybegyűltektől.²³ Ez azt jelenti, hogy a ha-

19 PSÖM 3, 321–322.

20 GULYÁS Judit, „Mert ha írunk népdalt, miért ne népmesét?»: A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában, Bp., Akadémiai, 2010 (Néprajzi Tanulmányok), 60–64.

21 *Közköltészet 1: Mulattatók*, szerk. KÜLLŐS Imola, mts. Csörsz Rumen István, Bp., Balassi, 2000 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 4; a továbbiakban: RMKT XVIII/4), 123–139.

22 Csörsz Rumen István, *Erdélyi hazugságversek a XVIII–XIX. század fordulójáról*, Lybus: Magyarisztudományi Forrásközlemények, 2003, 307–316.

23 „Általánosan jellemző e műfajokra, hogy az élet realitását fonák oldaláról nézik, a valóságosnak az ellentétét mutatják, de azt is jócskán eltúlozva, karikírozva. A dicsekvő tónusban előadott mesebeli kalandok »eszem-izsom ország«-ról, fantasztikus méretű állatokról, hőstettként beállított verekedésekről, tetűöldösésről szólnak, miközben a verselő minduntalan figyelmezteti hallgatóságát nagyon is valóságos nyomorúságára, testi szükségleteire, ételt

zugvers-hagyománynak már megszületése pillanatában ki kellett lépnie a létrejöttében elsődleges szerepet játszó kollégiumi diákélet keretei közül, és korán a társadalom egésze által ismert műfajjá kellett válnia. Népszerűségét és elterjedt voltát – a számos kéziraton, illetve nyomtatott szövegen kívül – a műfaj gazdag utóélete is bizonyítja: a XIX–XX. század „vőfélyversekben és a különböző kalendáris ünnepek (karácsonyi játékok, balázsjárás, gergelyjárás) dramatikus szokásaiban”, továbbá „hazugságmesékben, obsitostörténetekben” hagyományozza tovább a korpusz közhellyé szilárduló képzeteit.²⁴

A következő összevetés a *János vitéz* és a XVII–XVIII. századi hazugságversek hazugságmotívumainak legszembetűnőbb, a szakirodalom által eddig nem hivatkozott párhuzamait mutatja be.²⁵

János vitéz	Közköltészeti párhuzam
S mikor a két ország határát elérik, Már akkor a hegyek fölnyúlnak az égig. X/455–456.	1789–1793: Es ellenben jártam már én oly nagy hegyet, Mellyrül nyereg kápám dörgölte az eget... RMKT XVII/14, 180/IV, 25–26.
Enni nem ettek mást, mint levegőget... X/461.	1704: Másutt ismét láttom olyan embereket, Kik szélnél egyebet soha nem ettenek... RMKT XVII/14, 180/I, 58–59.
	1793–97: Lovamat, mely nem volt a széllal hizlaltam. RMKT XVIII/4, 124/V, 21.

és italt koldul, rongyos, lapos tarisznyáját, meg »penészes«, »beteges« erszényét mutogatja.” KÜLLŐS Imola, *Közköltészet és népköltészet: A XVII–XVIII. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata*, L'Harmattan, 2004 (Szó-hagyomány), 280–281.

- 24 RMKT XVIII/4, 538–539. A hazugságmesék katalógusa: *Magyar Népmesekatalógus*, 8, szerk. Kovács Ágnes, Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1989. A közköltészeti anyag és a hazugságmesék időbeni viszonyához: „Az elmúlt években feltárt közköltészeti anyag azért is fontos a folklórisztika számára, mert a diák hazugságversek korban 80–100 évvel megelőzik az azonos témájú, szájhagyományból gyűjtött magyar népmesetípusokat.” KÜLLŐS, *i. m.*, 287.
- 25 A táblázatban hivatkozott források a fent idézetteken túl: *Az első kuruc mozgalmak korának költészete (1672–1686)*, s. a. r. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1986 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 11; a továbbiakban: RMKT XVII/11); *Énekek és versek (1686–1700)*, s. a. r. JANKOVICS József, Bp., Akadémiai, 1991 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 14; a továbbiakban: RMKT XVII/14).

<p>Hát a csillagokban a ló meg-megbotlott. X/468.</p>	<p>1686–1693: Csillagok az földeön, vadak égen járnak. RMKT XVII/11, 134/I, 5.</p>
<p>Ekkor János vitéz nagy hirtelenséggel Megkapta a felhőt mind a két kezével. XVII/878–880.</p>	<p>1789–1793: Es ellenben jártam már én oly nagy hegyet, Mellyrül nyereg kápám dörgöte az eget, Kemény fellegekrül kapdostam a szelet... RMKT XVII/14, 180/IV, 25–27.</p>
	<p>S amikor lovamra felülni akartam, A felhők ágasán majdnem felakadtam. RMKT XVIII/4, 123, népköltési változat</p>
<p>Oda lopózkodott a fészekhez lassan, És a grifmadárra hirtelen rápattan, Oldalába vágja hegyes sarkantyúját, S furcsa paripája hegyen völgyön túlszállt. XVII/893–896.</p>	<p>1746–1752: A kövér disznókat csak amúgy nyergeltem, Mikor sarkantyúmat oldalában vágtam, Csak alig tudhattam, hátára, hogy ültem. RMKT XVII/14, 125, 10–12.</p>
<p>Volt ennek a tájnak sok akkora fája, Hogy a tetejüket János nem is látta. XX/1093–1094.</p>	<p>1793–1797: De hogy meggyógyultom, láttom mindjárt csudát: A sós tenger mellett egy fiatal fűzfát, Melyben száz katana beköté a lovát, Mégsem tölthette meg ezen fának udvát. Ennek egyik ága oly árnyékat tartott, Hogy hét sereg német alája megszállott, Hét nap és hét éjjel szüntelen futtatott, Mégis az árnyéknak szélire nem jutott. RMKT XVIII/4, 124/V, 29–36.</p>
<p>A szunyogok itten akkorára nőttek, Hogy ökrök gyanánt is máshol elkelnének. XX/1097–1098.</p>	<p>1704: Láttam olly szunyogot, melnek lába, szárnya Dunát által érte annak hosszúsága... RMKT XVII/14, 180/I, 33–34.</p>

	<p>1738: Egy szúnyogot láttam Böszörmény várában, Melynek kilenc falu feküdt árnyékában... RMKT XVIII/4, 124/I, 21–22.</p>
	<p>XIX. század eleje (?): Jártam oly országban, hol szunyoggal szántnak... CsÖRSZ, <i>i. m.</i>, II, 9.</p>
	<p>19. század: Már minden nap ezer szunyogot levágtam... CsÖRSZ, <i>i. m.</i>, V, 33.</p>
<p>Hát még meg a varjúk!... hú, azok voltak ám! Látott egyet ülni egyik fa sudarán, Lehetett valami két mérföldre tőle, Mégis akkora volt, hogy felhőnek vélte. XX/1101–1104.</p>	<p>1738: Láttam csak nemrég szememmel oly szarkát, Melynek negyven ember soha a tojását Meg nem mozdíthatta egyik szára csontját. RMKT XVIII/4, 124/I, 18–20.</p>
	<p>1745–1749: Ugyanottan láttam egy nagyorrú gólyát, Mely egy vesszőszálra csinálta volt házát, Harminc erős ember az egyik tojását Meg nem mozdíthatná s egyik szára csontját. RMKT XVIII/4, 124/III, 17–20.</p>

A fenti összevetés alapján világos, hogy a *János vitéz* hazugságmotívumainak egy része legalább a XVIII., de feltehetően már a XVII. század óta közkézen forgott. Balázs-Hajdu Péter hívta fel a figyelmemet arra, hogy *Krónika* című versében Madách Gáspár már az 1630-as évek környékén nagyon hasonló hazugságokról emlékezik meg (pl. óriásszilva, óriásdinnye, ló nagyságú madár).²⁶ Az, hogy Petőfi ismerte Vörösmarty vagy Garay hasonló szellemű munkáját, természetesen nem zárható ki, a tárgyalt motívumok közköltészeti beágyazottsága mégis azok véleményét látszik alátámasztani, akik szerint a *János vitéz* vizsgált síkja (és a hasonló motívumokra épülő versek toposzkincse) erre a régebbi forrásanyagra vezetendő vissza.

26 Madách Gáspár, egy névtelen, Beniczky Péter, gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál és Fráter István versei, s. a. r. VARGA Imre, Cs. HAVAS Ágnes, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1987 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 12), 38.